

ДОКУМЕНТИ

УДК 94 (477.83/.86) «XIX»

**ПОЛЬСЬКІ ЛЕГІОНИ НАПОЛЕОНА БОНАПАРТА
В СТАНИСЛАВОВІ 1809 РОКУ: СКАРГА ПРОФЕСОРА
ОЛЕКСАНДРА ХАЛБАЗАНІЯ ГУБЕРНАТОРОВІ ГАЛИЧИНИ**

Ігор ЧОРНОВОЛ*доктор історичних наук,**Львів, Україна**e-mail: ihorczornovol@yahoo.com**DOI: 10.15330/gal.38.209-220**ORCID ID: 0000-002-1495-4417***Томаш ВЛОХ***доктор медичних наук,**Академія фізичного виховання у Кракові, Польща**e-mail: twloch@op.pl**DOI: 10.15330/gal.38.209-220**ORCID ID: 0000-0002-9726-8358*

Автори акцентують увагу на одній з найменш досліджених сторінок історії Станиславова, а саме на тритижневому пануванні в місті польської адміністрації Великого Варшавського князівства (7–25 червня 1809 р.), публікуючи документи скарги професора Станиславівської гімназії Олександра Халбазанія на мандатора Фелікса Мошинського губернаторові Галичини графові Християнові Вурмзеру. О. Халбазаній звинуватив Ф. Мошинського в організації польської адміністрації міста, а відтак – у державній зраді. Як австрійський патріот, напередодні захоплення міста польськими легіонами Наполеона Бонапарта професор О. Халбазаній загітував вступити до австрійської армії добровольцями кільканадцять своїх учнів, озброїв їх власним коштом, через це дім професора в Станиславові поляки грабували та плюндрували сім разів. Урешті, 1811 р. О. Халбазаній подав заяву про вихід на пенсію та переїхав до Чернівців.

Ключові слова: *Наполеон Бонапарт, Олександр Халбазаній, історія гімназій Галичини, історія Івано-Франківська, історія Станиславова.*

1809 року раптово вибухнула чергова австро-французька війна. Вирішивши підтримати іспанське повстання проти французької окупації, у квітні того року армія Габсбургів зненацька атакувала підрозділи французької армії. Зокрема, австрійці увійшли й у Варшаву, яка внаслідок третього поділу Речі Посполитої (1795) перебувала на самому кордоні з австрійською провінцією Нова Галичина. Проте польські легіони князя Йосифа Понятовського швидко оговталися і перейшли в наступ. Вже 27 травня 1809 р. 16 польських вояків на чолі з поручником Петром Стжижевським захопили Львів. Графиня Софія Потоцька, дружина воєводи белзького, навіть поцілувала та пов'язала коня П. Стжижевського своєю шаллю, а ввечері львів'яни влаштували ілюмінацію, тости за здоров'я Наполеона не вгавали до ранку. Наступного дня 350 вояків на чолі з генералами Рожнецьким і Каменським розбили свій табір на Святоюрській горі. Відтак революціонери заходилися встановлювати свою владу в галицькій провінції та оголосили мобілізацію. Патріотично налаштована шляхта формувала свої збройні загони та нападала на підрозділи австрійської армії, які відступили на територію подільських округів Галичини і там маневрували. У вирішальній битві під Ваграмом 5–6 липня 1809 р. австрійська армія зазнала поразки. Ще раніше, 12 травня 1809 р., французи тріумфально ввійшли до Відня. Внаслідок укладеної мирної угоди в Шенбруні 14 жовтня 1809 р. Австрійська імперія втратила Нову Галичину з містами Краків, Сандомир, Люблін, Замостя, які ввійшли до складу Великого Варшав-

ського князівства, та Західне Поділля з містом Тернопіль, які перейшли під скіпетр Романових (у цій війні російський імператор Олександр I був союзником Наполеона)¹.

Незважаючи на швидкоплинність подій, два місяці революційної війни в Галичині істотно вплинули на настрої суспільства. У цілому поляки підтримували Наполеона, проте також не всі. Опозиційну поставу продемонструвало духівництво (не лише греко-католики, а й римо-католики), а також якась частина молодшої галицької інтелігенції. Це засвідчує документ, що публікується, – скарга (фактично – донос) професора станіславівської гімназії Олександра Халбазанія губернаторові Галичини графові Християнові Вурмзеру на Фелікса Мошинського, мандатора маєтку Яворницьких у селі Стрілища (тепер – селище міського типу Нові Стрілища Стрийського району Львівської області), який, імовірно, виконував повноваження емісара князя Й. Понятовського в Станиславові.

Про професора О. Халбазанія ми докладніше розповіли в попередньому номері «Галичини»². Тому зараз до сказаного додамо, що він, найімовірніше, походив з трансильванського села Добра, повіт Гунедоара, тепер у складі Румунії, був сином цукерника, який забезпечував солодошами магнатський двір у Гунедоарі (прізвище Халбазаній – від слова «халва») та отримав учительську посаду в Станиславівській гімназії після закінчення юридичної академії в Варадині (тепер – румунське місто Орадея). Про це свідчать листи до нього Йоана Корнелія (1762–1848) – греко-католицького священника, випускника Львівської духовної семінарії, австрійського урядника і педагога, піонера румунського націоналізму³.

Під час австро-французької війни 1809 р. Станиславів опинився на самому краю теренів, окупованих польськими легіонами Наполеона Бонапарта. Польські революціонери увійшли до Станиславова 7 червня, а відступили вже 23 червня 1809 р. Сам О. Халбазаній віднісся до них однозначно вороже, зі своїх гімназистів сформував і власним коштом озброїв загін добровольців, які брали участь у сутичках з польськими легіонерами. Через це дім професора в Тисмениці неодноразово плюндрували патріотично налаштовані мешканці Станиславова. Припускаємо, що його підірвана в очах польської громадськості репутація і була тою основною причиною (чи однією з них), які вимусили професора через два роки подати заяву про відставку і виїхати зі Станиславова назавжди.

Ще один цікавий факт, який випливає з публікованих документів, стосується історії міста Тисмениця. Незважаючи на те, що скарга подана в вересні 1809 р., себто коли вже відігнали гармати, вона адресована графові Х. Вурмзерові в Тисменицю; з цього випливає, що губернатор Галичини резидував тоді не у Львові, навіть не в Станіславові, а в Тисмениці.

Цей документ також відзначається колоритними характеристиками тодішнього істеблішменту міста Станиславів – безумовно, професор О. Халбазаній був пристрасним чоловіком. Що стосується персони самого мандатора Ф. Мошинського, якого він охарактеризував як «злу людину», емісара урядової організації польських революціонерів у Станиславові, то цілком можливо, що О. Халбазаній перебільшував. Принаймні австрійський губернатор Галичини так і не притягнув Мошинського до відповідальності, а історичні джерела про особу Мошинського мовчать.

Публіковані документи зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Львові, фонд 146 (Галицьке намісництво), опис 1, справа 595. Архівна назва справи – «Листування з Окружним управлінням у Станіславові та скарга професора Станіславівської

¹ Ададуров В. Наполеон і Галичина: встановлення французького тимчасового протекторату в 1809 році. *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. Серія історична*. Вип. 34. Львів, 1999. С. 449–465; Chowaniec Cz. Historia twierdzy stanisławowskiej (1662–1812) / red. M. Wołoszczuk i in. Iwano-Frankińsk, 2018. С. 146–149; Davies N. Galicja. Historia nienarodowa. Kraków, 2023. S. 168–172; Pawłowski B. Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku. Warszawa, 1935.

² Чорновол І., Влох Т. Олександр Халбазаній (?–1825) – перший професор класичної філології в Станіславові та його нащадки. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2024. Т. 37. С. 49–58.

³ Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale. Inventar 881 (Fondul Episcopiei greco-katolice de Oradea). Dosar 747. Filele 36–42.

гімназії Олександра Хальбужані на управителя маєтком у с. Стрілиська Мошинського Фелікса про його співпрацю з російським та польським урядами», на 17 аркушах. Загалом у ній 6 документів: супровідний лист губернаторові Х. Вурмзерові, текст самої скарги, *species facti* (виклад доказів обвинувачення Ф. Мошинського в державній зраді) з трьома додатками (лист від 4 жовтня 1807 р. королівського комісара Бережан Левицького про покарання 14 днями арешту мандатора Ф. Мошинського за неправильний вирок родині мешканця Стрілищ Гершля Магера, два повідомлення про вступ гімназистів Станиславова до лав добровольців австрійської армії). З них публікуємо чотири документи: супровідний лист О. Халбазанія губернаторові Х. Вурмзеру, текст його скарги на Ф. Мошинського, *species facti* та повідомлення графа Мерфельда військовому комендантові Станиславівського повіту Боулінеку про добровольців австрійської армії з Станиславова. Фрагменти рукописів, які відчитати не вдалося, позначені квадратними дужками.

Документ № 1

Лист О. Халбазанія губернаторові Галичини гр. Х. Вурмзеру 8 вересня 1809 р.

An
Seine des k[aiserlichen] k[öniglichen] Herrn Landes
Gouverneur Grafen von Wurmser Excellenz
Tysmienitz den 12ten September 809.

Die im Anbuge mitkommende Anzeige
des Stanislawower Profeßor Cholbazany,
gebe ich mir die Ehre Euer Exzellenz
zum gefälligst ernießenden Gebrauch
zu übermache.
[підпис нечитабельний] m[anu] p[ro]pria]

Stanislawower Kreis Vorsteher
am 19 Sept[em]b[er] 1809
[підпис] 30 N

Mund: 1 Xber
Kortcz
[підпис]

Es soll sich zur Zeit des Vordringens der herzg[...] [...]sch[...]
Truppen in die Gegend des
dortigen Kreises ein gewissen
Felix Moszynsky besonders unhinglich
für die Suche der Gesungneten gezeigt, um {am 7. Juni} persönlich
an der Seite des Horodysky
bewe[...]nt in die Stadt ged[...]
gen seyn auch fünfzig Reises
in verschieden Geg[...]
des Locals von ohne unternommen werden die ihm als
einen Agenten der [...]seitige
Regierung korekt [...]isio[...]
Der Herr Kreis Vorsteher
haben mit über die persönlichen Verhältniss
dieses Menschen und die aber
genügten Handlungen ihre
aus [...]liche Bermerkungen
des [...]ens mitzutheilen

Euer Excellenz!

Mein gutes Herz, meine Vaterlandsiebe, meine zwar kleine, aber noch meinem kleiner Wirkungskreise restlose Bemühungen für da Staatsinteresse hätten mich nebst erlittenen Verlust eines Theils meines Vermögens beinahe auch um mein Leben gebraucht. Klugheit und freygebigkeit hat mich bei dieser Tage der Dinge aus Labyrint herausgeholfen.

Mitte(?) unter die großen Kriegs rüstungen, und Bewegungen unserer Truppen mochte ich Sⁿ Majestät in Rücksicht meine in der Erfahrung, und Kriegs wesen gegründete Bemerkungen schilderte hiebei die Deckort Galiziens mit lebhaften faben. Allein kleine Männer müsse der mahl nothwendig kleine Köpfe bleiben und ihre wichtigsten Entwürfe haben keine Wirkung, weil kleine Männer nicht an ihre Posten stechen; und große nicht wirken dürfen, was sie gern wollten Nachgehende bemerkte ich, daß die galizischen Regimenten an Ober, und nterofficier, einen Mangel haben. Ich richtete meine Gedanken dahin, und wahtete theils durch Geld, Theils durch Versprechungen, theils durch Aufmunterung der Vaterlandsiebe gegen 50 junge Studirende in Geheim, und in der Stille in meinem Interesse zu bringen. Allein das Geheim war bald ver malhen: Selbst einige meiner Collegen, besonders der Geistliche H. Professor der Poetik, das Orakel der aus Asien entflorenen Armenier, und der Professor Lesniewicz schniterten zum Theil neuen für den Staat gut gereinten Plan. Der erste [...]hrie laut: Pohlen muß hergestellt werden: und ich würde durch diesen heiligen Mann als Verkäufer des unschuldigen adelichen Blüts hierorts in Ruf gebracht. Der Gymnasial Präfekt, ein fruchtsamer, und unthätiger heilier, kam in Monate July in seinen Purpurfarben Gesichts[...]en in die Schule, und erklärte der Jugend: Sie sollte mich, der Werber nicht folgen. Ich beschwerte mich hierüber beim Vorsicher des Kreises, aber der Gros Mongol gab mir kein Gehör. So weil guth die Pater lands liebe selbst unter Beamten des undankbaren Galiziens. Nun habe ich ein des größten Uib[...]lr in Stanislaw, dieser ist der Felix Moszynski, den ich in der beliegenden Anzeige geschildet habe. Dieser ist ein hergelassener Inteligenter Mensch, steckt unter die Advocaten, und anderen Uibel gesinntten, grübelt in die Geheimnisse aller Stelle, wird von Pohlen gut gezahlt, unternimt Reise bis Lublin, zahlt alles gut, um seien Absichten, zuerreichen. Er ist Plenipotent, Factor, und alles, was man haben will. Schkolirt wider Regierungen: Selbst die Person Euer Excellenz würde von ihm nicht unangetastet gelassen, welcher ich mit persönlich Vorzubringen Vorbehalte. Und er wird doch von Kreisamt, und Magistrat unterstützt. Euer Excelenz werden ihm ganzen gut gesinntem Publicum eine große Wohltht erweisen, wenn dieser Mensch bei diesen noch kritischen Umstände in adere Gegenden versetzt {sche} wird, wo er nicht mehr so schädlich seyn kann. Verzeihen mir Euer Excellenz, daß ich mit diesem so ünan angenehmen Geschäfte belästigt: Nur Vaterlands liebe leitete mich zu die sem Schritte: Ich mußte auch weit sichti ger in meiner Schrie bart seyn, weil ich mir wünschte Euer Excellenz in nähre Kenntniß meiner wahren patriotischen Gesiennungen, auf welche nun Niemand Rücksicht nimt, zusetzen. Ich ersterbe mit vorzüglichen Hochachtung Euer Excellenz unterthanigster Diener

Al[e]xander v Chalbazy

Professor

der Rede Kurs am Stanislawower Gymnasium

Stanislaw
den 8ten [Septem]ber 809

*Центральний державний історичний архів України у Львові.
Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 1. Спр. 595. Ар. 1-7. Оригінал. Рукопис.*

Переклад

Його Цісарсько-Королівській Екселенції, Панові
Губернатору краю
графові Вурмсеру
Тисмениця, 12 вересня 1809 року

Пересилаю в додатку донос професора з
Станиславова пана Холбазанія, Вашій Екселенції, для
ласкаво розгляду і подальших кроків.

Власноручно
[підпис]

Начальник Станиславівського повіту
19 листопада 1809 року
(...) 30 N
Надійшло: 1 жовтня

Під час просування княжих [...] військових частин на
терені місцевого повіту перебував у цій околиці Фелікс
Мошинський, який поводився дуже підозріло, проявляв
інтерес до них і 7 червня в товаристві Городиського⁴
прибув до міста та [...] п'ятдесят [...] у різних напрямках з
цього місця, що несе ознаки негативної діяльності та
дозволяє ідентифікувати його як агента іноземного уряду
[...].

Начальник повіту зобов'язаний поінформувати про
особисті стосунки цієї людини, висловити думку та
зауваги щодо його діяльності та повідомити відповідні
органи влади.
[підпис]
[...]

Ваша Екселенціє!

Моє добре серце, моя любов до моєї Батьківщини, мої скромні, хоч просто внаслідок невеликого обсягу моїх обов'язків можливості, які пов'язані з ревним виконанням обов'язків та служінням інтересам нашої держави, спричинили втрату частини мого майна, моє життя також висіло на волосинці. Мудрість, а також винахідливість, допомогли мені вийти з цього лабіринту нещастя у ті важкі дні.

Під час підготовки до війни, що все ще триває, та під час походу нашого війська я б хотів представити Вашій Високості свою ретельну точку зору на [Deckort – ?] у Галичині, що дозволяє мені зробити мій досвід війни. Ситуація настільки важка, що як прості люди повинні обмежуватися малими справами, так великі люди часто не мають можливостей для великих справ і не можуть робити те, що їм хотілося б. Перш за все, я хотів би висловити думку про те, що полки з Галичини мають недоліки в офіцерських та підофіцерських кадрах.

З огляду на це в мене виник намір таємно завербувати 50 молодих учнів – частково за допомогою грошей, частково обіцянками, частково інспіруючи патріотичні почуття з метою створити групу служіння моїм інтересам.

Справу не вдалося утримати в таємниці. Навіть деякі мої колеги, передовсім священник, професор поетики, ворожбит вірменських біженців з Азії⁵, а також професор Лесневич⁶, знівели мій план. Перший [...] повторював уголос: Польща повинна відродитися і цей святий чоловік підірвав мій авторитет, називаючи мене запродавцем, який нищить невинних, шляхетної крові юнаків.

⁴ Кастан Городиський – дітич Пацикова, польський революціонер, 1809 р. організував польську адміністрацію Станиславова. Брав особисту участь у боях з загонами австрійської армії, потрапив у полон унаслідок бою під Тисменицею. Подальша доля невідома.

⁵ Домінік Донісевич.

⁶ Ігнатій Лесневич – заступник професора граматики.

Директор гімназії, добре відомий набожний священник і нероба, у липні представ перед молоддю в школі з посинілим обличчям і оспівчив: не йдіть за цим чоловіком, який вас вербує⁷. Тоді я звернувся до начальника повіту⁸, але цей Великий Могол навіть не захотів мене вислухати. Саме стільки можна сказати про любов до Батьківщини серед урядників невдячного краю Галичини. Однак тут, на території Станиславівського повіту, є ще більше нещастя, а саме Фелікс Мошинський, про якого я пишу в долученому доносі. Це спущений з повідка інтелігент, що належить до групи адвокатів, а також інших персонажів з-під темної зірки, риється всюди в державних таємницях, добре оплачується поляками, подорожує до Любліна, платить усім щедро, тим самим прагнучи реалізувати свої наміри.

Він – адвокат, займається всім, чим тільки можна. Ганить уряд. Він навіть не завагався зневажити Вашу Екселенцію, посягнувши на вашу гідність. Однак дозволю собі переказати це Вам особисто. Крім того, уряд повіту та міська влада підтримують його діяльність. На користь широкого грона прихильників правопорядку Ваша Екселенція б добре зробила, якби за тих критичних обставин віддалила б його до якихось інших теренів, де б він не був би таким шкідливим. Ваша Екселенціє, прошу пробачити мені, що звертаюся до вас у цій неприємній справі: лише любов до моєї вітчизни спонукала мене зробити цей крок. Я хотів би бути далекогляднішим, тому коли пишу це, бажав би переконати Вашу Екселенцію письмово про свої справжні патріотичні уподобання, тим паче, що ніхто більше не звертає уваги на це взагалі. Я хотів переказати все це для Вашої Екселенції з виразами найглибшої поваги до Вашої Екселенції

Ваш покірний слуга
Олександр Халбазаній,
професор риторики Станиславівської гімназії
Станиславів,
8 вересня 1809 року

Документ № 2

*Скарга професора Олександра Халбазанія на
мандатора маєтку Яворницьких у с. Стрілища Фелікса Мошинського*

Euere Excellenz

Ich eile Eüern Excellez eine Sache zu eröffnen, die für die jetzigen Umstände wichtig zu seyn scheint. Eure Exellenz seyn der wahre Erreten de Einwohner von allen Pocutien: Blos den klugen, und weisen Veranstaltungen Euerer Excellez haben wir ünsern Existenz, unsern Rûhe, unser Glück zu vordanken. Dieß fühlen alle Rechtschaffnen in ihren Herzen. Nun kann sich der Fall erreichen, wodurch die durch staatsklüge Anstalten Euerer Exellez hergestelte allgemeine Rûhe wieder gestöhet werden kann:

Der Rathgeber, und Adjatent des famosen Horodyski ein gewissen Felix Mozynski, der ünter der Protection, des Kreisamts und der hiesigen Grossen Uibel gesienten die die vollkommteste Siecherheit in Stanislawow groß und in Geheim allerhand ferti(gen spielte, hat sich beim Kreisamt, in Privat Geschäften, die in 2 Wochen leicht vernichtet werden können, ein Paß auf 3 Monate gegen die rußische Gränzen zu reichen, erwirkt.

Ich glaube, daß diese böse Mensch, der ohnen hin von sicher ein Werkzeug der Russen und Pohlen gewesen ist, auch jetzt etwas böser im Schilde fühët. Gerühen Euer Exellez dieser gefährlichen Menschen schleinigst anhalten, seine Papier untersuchen, und prüfen zu lassen, ob er nicht etwa geheime Aufträge von der hiesigen Uibelgesinten, in die dortige Gegende oder gar über die Gränze ins Rußland mitführt. Die Vermuthung gegen ihn ist um so stärker, als er sich schon früher bei der in

⁷ Франц Ксавер Мільбахер (1744–1823). О. Халбазаній натякнув, що він зловживав алкоголем.

⁸ Казимир Мільбахер (1784–1865) – брат Франца Ксавера, староста Бережанського, Станиславівського (до 1838 р.), Чернівецького (1838–1840), Львівського (1840–1846) округів.

Stanislaw erstandener Revolution des Hofsverrats schuldig gemacht, und über dieß er allzu oft nach Lemberg, Lublin, und in anderen Gegenden Reise unternom(m)en in äusserst kritischen Zeiten, und nach seiner Rückkehr die hiesigen Pohlen von aller Militärischen Erreichissen unterrichtet worden.

Zu größerer Glaub würdigkeit der oben angeführten Umstände wege ich aus Liebe zum allgemeinen Wohl Eurer Exellez die hier Sub Anebengehende *Species facti* zum ämtlichen Gebräuche mit der unterthänigsten Bitte zu unterlegen, daß

a. Der gedachte Felix Mozynski, der sich noch hier in Stanislau befindet, und in einigen Tagen gegen die rußischen Gränzen eilet wegen der früher wirklich begangenen Staatsverbrechen zur Verantwortung gezogen werden soll.

b. Seine Papiere, die er mit nimt, genau untersucht, denn sehr auffallend ist es, daß die in West galizien wohnenden Erben Jawornicki bei so vielen hierortigen Geschickten Advocaten, einen Kassiren, und unmoralischen Mandatar in Wichtigsten Geschäften zu ihrer Plenipoten genommen.

c. Daß mein Namen bei dieser Sachverheimlicht bleiben möchte, weil ich in dem oben angeführten *Species facti* glaubenswürdige Zeuge angeführt, die sich bei vorkommenden Umständen auf andern Würdige Männer beruffen worden: Und {weil} die Pohlen auf mich äußerst erbittert sind darum, weil {ich} auf die Proklamation Sr Kön. Hohint.

ErzHerzog Ferdinand 26 junge Leute unter die fahnen Sr Majestät geliefert, und 12 von diesen mit zulag auf Kriegs Dauer versehen, wie es die Beylagen sub I II Dorthun. Die Pohlen stürmten deswegen mein Haus siebenmahl und auf die letzte ließen sie alle meine Sache Versiegeln, und die fruchte meines Gartens mit Füßen zertreten.

Alexander v Chalbazany
Professor der Rede Kurs

Stanislau den 8t [Septem]ber 809

Центральний державний історичний архів України у Львові.
Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 1. Спр. 595. Арк. 8–10. Оригінал. Рукопис.

Переклад

Ваша Екселенціє

Спішу з інформацією до Вашої Екселенції, щоб висвітлити певні деталі про актуальні обставини, які можуть бути істотними в цій справі. Ваша Екселенція є правдивим рятівником місцевих мешканців, який захищає їх від усяких неприємностей. Мир та щастя ми завдячуємо лише мудрим та продуманим діям Вашої Екселенції, за що ми вдячні. Усі законослухняні громадяни відчують це глибоко у своїх серцях. Однак тепер може виникнути ситуація, завдяки якій продумані дії владних починань, здійснені Вашою Екселенцією, що провадять до публічного спокою, можуть погіршитись і бути порушені: радник і ад'ютант відомого Городиського, певний Фелікс Мошинський, який тішиться протекцією місцевої повітової влади, а також великих лиходіїв тутешньої землі станиславівської, таємно полагодив у вищезгаданій повітової влади під час приватних переговорів, які можна було б легко підважити і відкликати за два тижні, паспорт, дійсний упродовж 3 місяців, що уможливило йому подорожувати через кордон з Росією.

Я вважаю, що ця зла людина, яка, безумовно, є інструментом росіян і поляків, тут має погані наміри. Нехай Ваша Екселенція буде таким милосердним і якнайшвидше затримає цього чоловіка, накаже обшукати його кореспонденцію, перевірить, чи має цей чоловік із собою таємні вказівки для місцевих лиходіїв і чи переміщує він ці [документи] через кордон з Росією. Підозри щодо нього також узасаднені минулими обставинами, з часів революційних заворушень у Станиславові, коли він припустився державної зради, а до того ж у період найбурхливіших заворушень відбував місії до Львова, Любліна та інших міст, після повернення з кожного з вищезазначених місць повідомляв поляків про рух військ і про події мілітарного характеру. Мотивований любов'ю до громадського порядку, для підтвердження вищезазначених твер-

дженъ та описів обставин, я хочу подати Вашій Екселенції позначений знаком Суб А. species facti [виклад фактів – лат.] офіційно, у спосіб урядовий і дозволю собі передати такі прохання:

а. щоб вищезгаданого Фелікса Мошинського, який досі перебуває в Станиславові, і через кілька днів відбуде до кордону з Росією, притягнути до відповідальності за злочини проти держави, вчинені в минулому.

б. щоб його документи, які будуть при ньому, були добре вивчені, тому що дуже підозріло, що спадкоємці маєтку, Яворницькі, які мають до диспозиції стільки здібних місцевих правників, за мандатора обрали цього хитрого й аморального чоловіка, довірили йому свої інтереси та призначили пленімпотентом.

с. щоб моє ім'я зберігалося в таємниці у всьому цьому, тому що у своєму викладі фактів я вказав на чимало надійних свідків, які згідно з цими обставинами могли б вказати на інших, вірогідних людей, а також тому, що поляки палають до мене щирим гнівом, оскільки у відповідь на проголошення прокламації Його Королівської Високости, архикнязя Фердинанда, я відправив 26 молодих людей на службу в армії його Високости, зпосеред яких 12 унаслідок війни скалічило, що виникає з доданого документа.

З цієї причини поляки сім разів нападали на мій дім, а останній раз забрали всі мої речі й подоптали фрукти в моєму саду.

Олександр Халбазаній,
професор риторики

Станіславів, 8 вересня 1809 року

Документ № 3

*Виклад фактів
про вчинення мешканцем Станиславова Феліксом Мошинським
злочину державної зради*

An
Seine Exellenz, [Geiren – ?] Rath und Commudirenden
Em. Lt: des galizischem
Revolutions Corps Grafen v Merfeld
Alexander v Chalbazany
Professor der Rhetorik am Stanislawower Gymnasium.
Unterlegt blos aus patriotischen Eifen diese Ämtliche Arzeige
mit der untertänigsten Bitte
den böartigem Felix Moszynski
gleich anzuhalten, seine Papiere
untersuchen, ihn wegen der früher
begangenen Staatsverbrechen zur
Verantwortung ziehen, als einen ge
fährlichen Menschen auf ruhigere
Zeiten von dieser Gegenden entfernen,
und den Namen des Anzei
gers bei diesen noch verwirrten
Zeitunständen im Geheimnädigst
halten zu wollen.

Species facti

Wider den in Stanislawow wohnenden Felix Moszynski Plenipotenten der Jawornickischen Erben, der sich bei der in Stanislau am 7ten Junij 809 entstandener Revolution des ofverrats schuldig gemacht hat. Der Character dieses Menschen war von jeher schlecht, und ein derträchtig; denn als Mandatar in

Brezaner Kreise in dem Mankflecken Strzelicka, wo er die allerhöchsten Gnade seines Monarchen in Uibermasse genoß, word er wegen Misbrauch seines Amtes kassirt, und zu 14 tägigen Arest verurtheilt.

Er entging aber diese Straffe, in dem er sich von Brzezan nach Stanislawow auf eine feien Art übersiedelte wie Beilage A Kaum kam der gedachte Moszynski nach Stanislawow, so schloß er mit dem famosen Horodyski die einigste Freundschaft: Reisete zu der Zeit nach Lemberg, als Horodyski der Revolutionsplan für Stanislau in Lemberg schmidete: kamm bald von Dort nach Stanislau zurück: Und als die Pohlen den 7ten Juny zwischen 4 ud 6 Uhr nach Mittag in die Stadt reenten, so sah man zum Erstannen des Pubikums den Gedachtwn Mozynski an der Seite des Horodycki mit entblößten Degen gegen seinen rechtmässigen, und wohlthätigen Monarchen auf dem Pferde sitzen, und der Tumultenter Muth zum A[...]frur einzuflössend. Als ganz glauberswürdige Zeuge über diesen Gegenstand können vernommen werden: Der Landrechts Papillar Rechnungs Führer H. v Heim; dann dessen bei Freýkor als Cadeten angestellten Sohn Heim; der Verkerminister Glosner, und endlich der Landrechts kömmeren Lissakowski, und dessen Fuhrmann Georg Lukasiewicz.

Der gedachte Moszynski legte den Grund zu der Horodyskischen Kanzley in Stanislawow bei dem Jeden Scholem Baronar, richtete sie ein, und theiltein Namen des Horodyski schädliche Befehle aus. Dieser Punkt wird durch die ober angeführten Zeuge am Tage gelegt.

Eben derselbe Mozynski als Adjutant, und Rathgeber der Tumultanten Pohlen, machte den Pohlen, und eigentlich dem Horodycki den Vorschlag nicht nur die Ararial Gewesen, sondern auch bei der Privaten allerhand Flinte, Sebel, Degen Wegzunehmen; ließ sich in diesem Falle als ein Werkzeug gebrauchen, ging zum vornehmster Deutschen Beamtin in Hausern, und nahm ihrer die Gewähre(?) ab. Als Zeuge hin von können vorgeröffen werden der Landrechts Expeditior H. v Hauhs knecht, der Landrath v Pohl, der Kreiskassier v Mentzel, und andere mehr.

Um die Harmonie zwischen Deutschen, und Pohlen gäzlich zuzerstöhren, und den Haß dr letzterer gegen die Kaiserliche Truppen zu vergrößeren sprengte er den 14t August 809 die Falsche Nachricht aus, daß die Kaiserliche Östereichische Heldte zum Raut der Stanislawower Pohlen von ihren Commendanten die [...] erhalten, und wahrnete sie, Sie möchten ihre Pretensionen auf die Seite in Sieicherheit bringen. Diesen Gegenstand wird durch den Landrechts Kärererers H. v Syssakowski; dann durch der Advokaten Lewinski, und endlich durch den Advokaten Ortynski bestätigt.

Da nun der erwöhnte Felix Moszynski an der Stanislawower Revolution wirklich theilgenommen die wider den Staat gerichtete Absichten des Horodyski befördert und Nun auch gegen Die rußische Grenzen gegen eine 3 Monatlichen Paß, der von Kreisamt erhalten, seine Reise beschleignit, und er hiebei mit den in West galizien wohnenden Pohlen, und Russen in großer Verbindung steht, und sich zu vermuthen lößt, daß er auch jetzt etwas böses im Schilde führet; so scheint es das allgemeine Staatsinteresse zu erfordern, dieser Geährlichen Menschen, der bei politischen Stellen seine Unterstützung von sicher gefunden, zu halten, zu revidiren, und ihr Militarisch zu behandeln.

Tismine[tz] den 4ten [Septem]ber 809

*Центральний державний історичний архів України у Львові.
Ф. 146 (Галицьке намісництво). Оп. 1. Спр. 595. Арк. 11–15. Оригінал. Рукопис.*

Переклад

Його ексценції, таємному раднику та командиру
[лейтенантові?] Революційного Галицького корпусу,
графові Мерфельду
Олександр Халбазаній,
професор риторики гімназії в Станиславові
В основі цього офіційного повідомлення лежать мої
патріотичні почуття, і я смиренно подаю Вам свої
прохання:
Щоб ви заарештували, обшукали цього мерзенного
Фелікса Мошинського та притягнули його до кримі-
нальної відповідальності за минулі злочини проти

держави, тому що він є небезпечним, а оскільки настали небезпечні часи, таких людей треба видаляти поза межі краю, натомість ім'я автора доносу також повинно утримуватися в таємниці з огляду на насталі часи.

Виклад фактів

проти мешканця Станиславова Фелікса Мошинського, племінотента спадкоємців Яворницьких, який 7 червня 1809 року вчинив злочин державної зради під час революції в Станиславові

Характер цієї людини завжди був злий і бунтівний, бо як він ще був мандатором Бережанського повіту в місті Стрілища, користуючись надмірно величезною ласкою свого монарха, зловживав своїм становищем і був позбавлений цієї посади та засуджений на 14 днів арешту. Однак покарання уникнув, спритно перенісшись із Бережан до Станиславова, про що свідчить доданий документ «А». Ледве діставшись Станиславова, Мошинський приєднався до всім відомого Городиського, нав'язавши з ним приязні стосунки. У той час як Городиський снував революційні плани в Станиславові, Мошинський їздив до Львова. Невдовзі він повернувся до Станиславова, коли поляки 7 червня між 4 та 6 годиною пополудні забігли до міста і, на подив натовпу, бачено там Мошинського, він стояв поруч Городиського, який погрожував своєму доброчинному монархові шаблею, а коли сідав на коня, закликав натовп до бунту.

Як свідків варто тут згадати та допитати в цій справі: бухгалтера, ознайомленого з крайовим правом пана Гайма, а також його сина кадета вільного корпусу, Гайма; начальника транспортної служби пана Глоснера і, нарешті, керівника судової муніципальної палати пана Ліссаковського та його возного Георга Лукасевича.

Згаданий Мошинський заклав основи канцелярії Городиського в Шолема Баронара, облаштував її і звідти іменем Городиського видавав шкідливі розпорядження.

Як ад'ютант і радник бунтівних поляків, згаданий Мошинський запропонував тим же полякам, а також Городиському, щоб дісталися міського арсеналу й забирали в людей їхні приватні всякі доступні шаблі, стрільби, шпаги. Аби роздобути кращу зброю, наказував теж знаходити німецьких урядників і забирав у них стрільби. То можуть підтвердити експедитор суду пан Поль, бухгалтер повіту Менцель та чимало інших.

Щоб знищити гармонію між німцями та поляками доценту та поглибити ненависть до цісаря і його війська, 14 серпня 1809 р. він розповсюджував неправдиві плітки про те, що цісарсько-австрійські героїчні війська нібито заохочували до вбивства поляків, і що такий наказ мав надійти в Станиславові від самого коменданта і застерігав їх, щоб вони обстоювали свої права по одній, праворядній і безпечній стороні. Це може підтвердити бухгалтер суду фон Сисаковський; адвокат Левинський, також адвокат Ортинський, вони все це засвічать.

А оскільки згаданий Мошинський фактично брав активну участь у революції, вчиняв протидержавні дії відповідно до волі Городиського, а тепер, маючи паспорт, дійсний упродовж 3 місяців, наданий йому йому повітовою адміністрацією, він прискорив свою поїздку, при тому він підтримує жваві контакти з росіянами та поляками, які мешкають на заході, можна припустити, що він снує щось зловороже.

Вважаю, що в інтересах держави необхідно, що цей небезпечний чоловік, який знайшов підтримку у владних установах, був заарештований, обшуканий та потрактований по-військовому.

Тисмениця, 4 вересня 1809 року

Документ № 4

Повідомлення військовому комендантові Станиславівського повіту Боулікові про патріотичний чин професора О. Халбазанія

Copia
ad N 1028.71

Aus patriotische Benehmen des dortigen H. Gymnasial Professor Alexander v Chalbazany, und die edle Anhänglichkeit jenen 14 Studirenden, welche im Gefühle ächter Vaterlandsliebe sich freywillig zum Militardienst anbiethen, kann dem General Commander nicht anderen, als äußerst angenehm seyn. Das Bezirks Commander hat zu eilen, diese Jüng lingen für die sich selbst zu wählten Regimenter als Cadeten ex prop[...] noch Weisung der Verordnung von 27 Martii [1]807 77.430 auch die Zeit des Kriegs zu assentiren, und um sie der Bestimmung in der Ruhe würdiger Vaterlands Vertheidiger zu fachten, nicht lange zuentziehen, sind selbe ohne Verzug an die betreffende Depots [abzusidnen – ?]. Insoferne einige hirvon das [Montova – ?] Geld wegen Mittellosigkeit nicht erlegen könnten ist darüber hinauszugehen – 1 [Parc – ?] des Assent.

Listen ist ach ihrer Ein Verleibung so gleich hirher zu befördern um sie den betreffenden Regimentern zur Auszeichnung, und Rücksichtsnehmung bei Beförderungen wör(?...)samst anzuz empfehlen – dann um diese patriotische Handlung selbst zum Kenntniß allerführt Sn Majestät und Mittelst öffentlichen Zeitungen zur allgemeinen Wissenschaft zubringen.

Lemberg
den 6t May 1809 Merfeld fm. Lt.
An Beaulik Haupt Bezirks Comander

*Центральний державний історичний архів України у Львові.
Ф. 146. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 17. Оригінал.*

Переклад

Керований патріотичними почуттями, місцевий професор гімназії, пан Олександр Халбазаній, шляхетно, з міркувань щирої любові до Вітчизни запропонував зголоситися на військову службу 14 учням, що може зворушити незвичайно пана генерала-коменданта.

Комендант [військової комісії?] цього округу бажає, щоб цим молодикам надали можливість вибору полку, в якому вони можуть служити як кадети ex prop [...], на підставі декрету з дня 27 березня 1807 р., номер справи 7743, як захисники Вітчизни, за його сприяння вони були відделеговані на гідні посади і щоб справи не затягувати, він допровадив до їхнього відбуття на місця призначення без зволікань. Деякі з них не мали грошей на оплату [нерозбірливого слова], що варто проігнорувати.

[...] згідно зі списком, їх слід після призначення у відповідні полки без зволікань з можливим просуванням разом із рекомендацією. Цей патріотичний акт Його Високість хоче оголосити публічно і за допомогою газет повідомити ширшу публіку.

Львів 6 травня 1809 р., Мерфельд [Лейтенант – ?]
До головнокомандувача округу Боуліка

Переклад з німецької Ярослава Ющак, Фридерика Мудзо, Ігоря Чорновола

THE POLISH LEGIONS OF NAPOLEON BONAPARTE IN STANYSLAVIV:
PROFESSOR ALEKSANDER CHALBAZANY'S COMPLAINT
TO THE GOVERNOR OF THE GALICIA

Ihor CHORNOVOL

*Doctor of Historical Sciences,
Lviv, Ukraine
ORCID ID: 0000-002-1495-4417*

Tomasz WŁOCH

*Doctor of Medical Sciences,
Academy of Physical Education in Krakow, Poland
e-mail: twloch@op.pl
ORCID ID: 0000-0002-9726-8358*

Summary

The authors uncovered one of the least researched periods of Stanyslaviv's history, namely the three weeks occupation of the Polish Grand Duchy of Warsaw's army (June 7–25, 1809), publishing archival documents of Stanyslaviv High School professor Alexander Chalbazany's complaint to Christian Wurmser, governor of the Galicia. A. Chalbazany accused attorney F. Mosziński for the organization of the Polish administration of the city, therefore in the state treason. As an Austrian patriot, before the capture of the city by the Polish legions of Napoleon Bonaparte, A. Chalbazany was able to convince to join the Austrian army a dozen his students as volunteers, armed them with his own expense; because of this, Poles robbed and plundered the professor's home in Stanyslaviv seven times. Finally, in 1811, A. Chalbazany filed a statement of retirement and moved to Černivci.

Key words: *Napoleon Bonaparte, Aleksander Chalbazany, history of gymnasiums of Galicia, history of Ivano-Frankivsk, history of Stanyslaviv.*

REFERENCES

- Chowaniec, Cz. (2018). Historia twierdzy stanisławowskiej (1662–1812) [History of the Stanyslaviv Castle, 1662–1812]. M. Wołoszczuk et. al. (Eds.). Iwano-Frankiów (in Polish).
The Central State Archive of Ukraine in Lviv F. 146. Op. 1. Spr. 595. Ark. 1–18.
Davies, N. (2023). Galicja. Historia nienarodowa [The Galicia. Unnational History]. Kraków (in Polish).
Pawłowski, B. (1935) Historia wojny polsko-austriackiej 1809 roku [History of the Polish-Austrian War of 1809]. Warszawa (in Polish).
Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale. Inventar 881 (Fondul Episcopiei greco-katolice de Oradea) [Bihor County Service of the National Archives. Inventory 881, Fund of the Greek-Catholic Bishopric of Oradea]. Dosar 747. Filele 36–42.
Chornovol, I., Vloh, T. (2024). Oleksandr Halbazanij (?–1825) – peršyj profesor klasyčnoji filolohiji v Stanislavovi ta joho naščadky [Alexander de Dobra Chalbazany (?–1825) – the First Professor of the Classical Philology in Stanislaviv and his descendants]. *Halychyna*. Iwano-Frankiowsk, vol. 37, pp. 49–58 (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 6 квітня 2025 р.